

11. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХО). – Ф. Р-2597. – Оп. 1. – Спр. 1. Переписка с областним отделом народного образования по вопросам подготовки к новому учебному году, организации учительских курсов; приказы по техникуму, протоколы заседаний методического комитета, отчеты и информации о состоянии учебно-воспитательной работы, списки студентов и ведомости на выдачу им стипендии, характеристики курсантов годичных учительских курсов. – 1933-1934. – 413 арк.
12. ДАХО. – Ф. Р-2597. – Оп. 1. – Спр. 7. Приказы по техникуму, протоколы заседаний приемной и переводной комиссии, списки преподавателей, административно-технического персонала, студентов и курсантов подготовительных курсов техникума. – 1934. – 292 арк.
13. ДАХО. – Ф. Р-2597. – Оп. 1. – Спр. 8. Переписка с областным отделом народного образования, государственным банком и другими учреждениями по финансовым вопросам; отчеты о поступлении подоходного налога по техникуму, смета расходов на 1935 г., списки преподавателей техникума, протокол допроса по делу о растрате государственных денег студентом Бялковским Ф.К. – 1934-1935. – 59 арк.
14. ДАХО. – Ф. Р-2597. – Оп. 1. – Спр. 18. Приказы по техникуму. – 1935. – 18 арк.
15. ДАХО. – Ф. Р-2597. – Оп. 1. – Спр. 5. Положение, приказ и указания Народного Комиссариата просвещения УССР о введении преподавания военной подготовки в учебных заведениях; список и характеристики преподавателей и административно-технического персонала техникума. – 1934. – 29 арк.

The functioning of the Polish Pedagogical Colleges in Kiev and in Proskurov that were operating at Kiev Polish Pedagogical Institute to the middle of 30-ies XX century is considered in this article based on archive sources.

Key words: education, the Polish minority, Polish Kiev Pedagogical College, Proskurov Polish Pedagogical College, repressions, secondary education.

Отримано: 3.10.2011

УДК 021-051(477.43):314.151.3-054.72

В. С. Прокопчук

І. І. ОГІЄНКО, С. О. СІРОПОЛКО, Л. У. БИКОВСЬКИЙ: ЛЮБОВ ДО КНИГИ – КРИЗЬ УСЕ ЖИТТЯ

У статті досліджується бібліотечно-бібліографічна діяльність в еміграції І.І. Огієнка, С.О. Сірополка, Л.У. Биковського – творців фундаментальної бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету.

Ключові слова: бібліотека, книгознавство, бібліотекознавство, бібліографія, бібліологія, еміграція.

Про діяльність І.І. Огієнка, С.О. Сірополка, Л.У. Биковського – кожного зокрема – у царині бібліотекознавства, бібліографії й бібліотечної справи в Україні та за її межами писали С. Наріжний, О. Заремба, О. Завальнюк, Т. Ківшар, М. Тимошик, В. Ляхоцький та інші дослідники [17; 12; 10; 11; 24; 16]. У цій статті робиться спроба простежити їх бібліотечну й бібліографічну діяльність і внесок кожного в популяризацію й поширення української книги в західному світі, зв'язки і взаємодію.

Їх об'єднала любов до рідної України, усвідомлення важливої ролі книги й освіти в боротьбі за волю і незалежність України, а

також – Кам'янець-Подільський державний український університет, що постав 1918 року під керівництвом професора І.І. Огієнка. Усвідомлюючи, що без книги не може бути університету, ректор І.І. Огієнко паралельно з вирішенням організаційних, матеріально-фінансових проблем настирливо дбав про формування університетської книгозбірні – добір кадрів, збирання літератури. В основу бібліотечного фонду, як свідчили сучасниці Софія Русова та Олімпіада Пашенко, поклав власну книгозбірку [21, с.13]. Певного досвіду бібліотечної справи набув ще до цього. Як почесний куратор вищого початкового училища в Брусиліві в грудні 1915 року комплектом книг заклав у ньому бібліотеку, яку потім не раз поповнював власним коштом. Як член Українського наукового товариства в Києві брав участь в укомплектуванні його книгозбірні, а також міської публічної, університетської та просвітянської бібліотек. В Українському народному університеті входив до бібліотечної комісії, у складі якого набував і практичного досвіду, і теоретичних знань у царині бібліотекознавства. Як учений і педагог сформував особисту бібліотеку й постійно поповнював її фаховою літературою, уважно слідуючи за бібліографічними новинами – списками, оглядами, рецензіями.

Формування бібліотеки доручив своєму вчителю, організатору бібліотек у Брусиліві і Тальному на Київщині Івану Григоровичу Сливці, який приступив до праці в університеті 1 вересня 1918 року, за два місяці до початку першого навчального року, і до 1 листопада довів фонд до 1686 книг [8, с.6]. Оскільки в І.Г. Сливки не було спеціальної бібліотечної освіти і, навіть, вищої, ректор призначив його помічником бібліотекаря, сподіваючись підібрати на посаду керівника книгозбірні фахівця з відповідною освітою. Перший бібліотекар М.А. Плевако очолював бібліотеку всього чотири місяці і за браком кадрів був переведений на викладацьку роботу й згодом при кафедрі історії красеного письменства створив бібліографічний гурток, високо оцінений Л. Биковським.

Восени 1919 року, після окупації Києва денікінськими військами, до Кам'янця-Подільського, що виконував роль державного центру УНР, перебрався Левко Устимович Биковський, працівник Всенародної бібліотеки України. Він згадував: «У Ректора я зустрів цілковите зрозуміння становища й далекоїдучу негайну опіку. Він призначив мене другим помічником бібліотекаря (першим лишився М. Ясинський) з відповідним утриманням. Отже, Ректор дав мені можливість: 1) перебути тодішній скрутний для мене час та вчитися в університеті, 2) працювати в любому мені бібліотечному фаху, 3) продовжувати теоретичну науку в царині книгознавства й бібліотекознавства» [3, с.45].

Дещо пізніше, за твердженням професора О.М. Завальнюка 15-16 листопада, а на думку професора В.П. Ляхоцького 25 грудня 1919 року, бібліотеку очолив Степан Онисимович Сірополко, заслужений діяч на ниві шкільництва, бібліотекознавства, просвіти.

У цьому професійному тандемі – І.І. Огієнко, С.О. Сірополко, Л.У. Биковський, М. І. Ясинський, І.Г. Сливка – процес творення

фундаментальної бібліотеки університету набув помітного прискорення. Насамперед – поповнення фонду, яке відбувалося за рахунок можливих в умовах блокадного становища закупівель літератури, а здебільшого – дарувань, які здійснювали на звернення ректора як державні організації, навчальні заклади, так і окремі громадяни, підготовки й друкування підручників, навчальних посібників, курсів лекцій, монографій професорами і доцентами університету. Книги передали Київський університет Св. Володимира, Київська духовна академія, Подільська духовна семінарія, 408 томів – Наукове товариство імені Т. Шевченка у Львові, 6600 книг – Подільський губернський статистичний комітет, 2716 видань – міська чоловіча гімназія, 179 рідкісних книг і стародруків – Подільське церковне історико-археологічне товариство. 2230 книг подарував М. Хитьков, 642 – С. Русова, 273 – П. Бучинський, 43 – В. Біднов. Батько Олімпіади Пащенко Михайло Васильович, завідувач Великокарабчівської початкової школи, передавши книжкову збірку, яку громадив упродовж 40 років, попросився безкоштовно допомагати бібліотеці в упорядкуванні фонду [21, с.18].

За ініціативи ректора ще в жовтні 1918 року була створена Бібліотечна комісія, завдання якої полягало у вирішенні питань організації бібліотеки. Згодом за його ж підтримки та ініціативи С.О. Сірополка була сформована Бібліотечна рада в складі бібліотекаря, його помічників, представника від бібліотечних службовців для колегіального вирішення поточних бібліотечних справ. Попри свою зайнятість загальноуніверситетськими та державними справами (протягом січня – квітня 1919 року І.І. Огієнко очолював Міністерство народної освіти, 15 вересня 1919 року призначений Міністром ісповідань, 15 листопада 1919-го – Головноуповноваженим уряду УНР для зносин з неукраїнською владою, захисту «інтересів громади перед тою неукраїнською владою, яка займає м. Кам'янець») ректор вникав в усі деталі бібліотечного життя. За його безпосередньої участі формувалася нормативна база бібліотеки – статuti Бібліотечної комісії, Бібліотечної ради, Бібліотечного товариства, Правила бібліотеки, Правила читальні, які ввібрали і юридично оформили бібліотекознавчі ідеї ректора, напрацьовані й перевірені попередньою практикою, дбав про каталоги, до формування яких залучав навіть професорів, доцентів, службовців міністерств, турбувався про поліпшення умов праці, підвищення грошового утримання працівників бібліотеки, створення читальні, книгозбірні фізико-математичного факультету. Активну участь ректора в творенні університетської книгозбірні високо охарактеризував очевидець і співучасник тих зусиль А.У. Биковський: «Мав нагоду бачити, яка сильна творча особовість ректора професора д-ра Ів. Огієнка вітала, як опікунчий дух, над бібліотекою. Можна сказати, що вона тому й стала головною установою університету. Він дбав не тільки про її поповнення книгами, але й про її належну внутрішню організацію. При всьому своєму обтяженні обов'язками: викладача, ректора-адміністратора, згодом Головноуповноваженого

уряду УНР – проф. Ів. Огієнко знаходив час на постійні наради з бібліотекарем Ст. Сірополком в бібліотечних справах. Незалежно від того частенько й сам навідувався до бібліотеки не тільки як професор-читач, але й дорадник у поточних бібліотечних справах. Наслідком того університетська бібліотека відзначалася своїм порядком, організацією та докладністю в праці» [3, с.47].

Саме в цей час у фундаментальній бібліотеці започаткувалася теоретична бібліотекознавча й бібліографічна праця, підтримана ректором. Вона знайшла організаційний вияв у діяльності Бібліотечного товариства, покликаного посилити теоретичний рівень бібліотечних працівників (у бібліотеці працювали здебільшого студенти, поєднуючи навчання з працею), їх добровільного активу, та бібліографічного гуртка М.А. Плевако, де студенти осягали теорію і методику бібліографування, готували бібліографічний покажчик творів Б. Грінченка [4].

1919 року С.О. Сірополко в друкарні Подільської губернської народної управи видав свою працю «Народні бібліотеки. Організація і техніка бібліотечного діла», в якій розглянув низку актуальних питань – про значення народних бібліотек, принципи і методику їх створення, організації діяльності, критерії відбору й способи підготовки бібліотечних кадрів, класифікацію літератури, ведення обліку тощо.

Лев Биковський в газетах «Українська старина», «Наш шлях», у журналах «Наше життя», «Нова думка» вмістив близько 30 теоретичних бібліотекознавчих розвідок, списків, оглядів літератури, рецензій. Саме він рецензією «Бібліотечна справа» повідомив фахівців про вихід у світ посібника С.О. Сірополка «Народні бібліотеки». Організація і техніка бібліотечного діла» [1]. Низку статей присвятив історії бібліографічної праці в Україні та за кордоном, започаткуванню діяльності Головної української книжкової палати та Бібліографічного інституту в її структурі, бібліографічного гуртка М.А. Плевако як нової української бібліографічної організації. У своїх перших працях торкнувся важливих проблем теорії книгознавства, дав зразок різних форм практичного бібліографування.

Завдяки діяльності цих корифеїв бібліотечної справи фундаментальна бібліотека Кам'янець-Подільського державного українського університету стала помітним вогнищем науки і освіти в Україні, зібравши на час реформування університету 35951 документ, певний період виконувала функції державної бібліотеки УНР [8, с.18].

У травні 1920 року С.О. Сірополко і Л.У. Биковський покинули Кам'янець-Подільський. У ніч з 15 на 16 листопада того ж року через Чемерівці, Сатанів, Волочиськ, Тернопіль, Львів направився в еміграцію І.І. Огієнко і 25 листопада осів у Тарнові.

Зберігши за собою посаду Міністра ісповідань, а також ректора Кам'янець-Подільського державного українського університету (12 травня 1920 року головою Директорії С. Петлюрою був затверджений ректором терміном на 4 роки), своїм наказом відновив там книгозбірню в статусі «Бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету на еміграції», за-

твердив підготовлені ним «Положення про бібліотеку Кам'янець-Подільського державного українського університету на еміграції» та «Правила користування бібліотекою», завідування за домовленістю поклав на Дмитра Олексюка, якому допомагав у роботі службовець бібліотеки Б. Іваницький [22].

Протягом 1922-1924 рр. сім'я Огієнків жила у Винниках, 1924-1926 рр. – у Львові. З відкриттям у Варшавському університеті богословського факультету очолив там кафедру слов'янської мови, всіляко підтримував українців, які після Ризького миру 1921 року опинилися на території Польщі й зазнавали утисків, особливо студентів, яких університет прагнув колонізувати. 1929 року очолив Товариство допомоги українським студентам вищих шкіл Варшави, виступив одним з організаторів Українського студентського дому та бібліотеки при нім [16, с.367]. За явно проукраїнську позицію 1932 року він був звільнений з посади. У наступні роки редагував і видавав журнал «Рідна мова», в якому чільне місце відводилося бібліографії-повідомленням про нові україномовні книги, спискам, оглядам, рецензіям.

У 20-і роки вийшла книгознавча праця «Історія українського друкарства», в якій він поглибив ідею самобутності української культури, доводив, що у XVIII ст. український друк справляв позитивний вплив на друкарську справу в Росії. 1927 року С.О. Сірополко в редактованому ним у Празі журналі «Книголюб» – органі Українського товариства прихильників книги вмістив статтю І.І. Огієнка «Організаційні та теоретичні передумови українознавчого бібліографічного репертуару», в якій порушена низка проблем формування української бібліографії [20].

1940 року І.І. Огієнко був висвячений в єпископи, очолив Холмсько-Підляську єпархію УАПЦ, 1941 року отримав чин митрополита. І тут чимало сил доклав до створення єпархіальної бібліотеки, в якій переважала українська книга, заснував видавництво-філію краківського «Українського видавництва», друкарню й книгарню. З наближенням радянських військ через Л.У. Биковського передав книгозбірню – близько 12 тис. томів – до Варшавської публічної бібліотеки, яку Левко Устимович очолював на той час [16, с.373]. Однак події розвивались так стрімко, що факт передачі не був унормований документально – ні актом, ні угодою про повернення книг власників.

Дорога через Польщу, Словачію, Австрію простелилася до Швейцарії, а після трьох операцій, тривалого лікування на запрошення громади церкви Св. Покрови – до Вінніпегу, де 1951 року став главою Української греко-православної церкви. Там за впробуваною методикою (звернення про дар, обмін, закупівлю) сформував бібліотеку зонайменше з 15 тис. томів, видавав журнали «Слово істини» (1947-1951), «Наша культура» (1951-1953), з листопада 1953 року – «Віра і культура», де його бібліотечні знання, досвід бібліографа знайшли і розвиток, і успішне застосування, особливо шляхом ведення рубрик «Нові книжки», «Серед книжок», «Хроніка», «Рецензії», «Праці митрополита Іларіона».

Бібліотеку поповнювали видання Інституту дослідів Волині й Товариства «Волинь», зокрема 20 чисел «Літопису Волині», 70 книг, у тому числі 17 праць митрополита Іларіона, що побачили світ зусиллями цих науково-громадських формувань волинян. Тому Товариству й передав виключне право видавати і перевидавати свої праці, а отриманий дохід тратити на видання наступних книг [15, с.194-195].

Батькові бібліотекознавчі зацікавлення розділяла й донька Лариса, яка в Канаді – Монреалі, Шербруку, а згодом у США – Нью-Йорку працювала в бібліотеках [19, с.282].

Активним популяризатором української книги, теоретиком і практиком бібліотечної справи в еміграції став С.О. Сірополко.

Після поразки національно-визвольних змагань за кордоном опинилося чимало українських студентів-емігрантів. На 1 вересня 1923 року в Чехії – одному з найбільших центрів української еміграції було 1360 студентів, на 1 березня наступного року – вже 1896, (у Празі – 1255, Подєбрадах – 382), у Німеччині – 138 студентів, Польщі – 150, Болгарії – 40, Румунії – 25, у Парижі – 15 [17, с.71]. Вони об'єднувались для захисту своїх інтересів в громадські організації, на базі яких 1922 року постав Центральний емігрантський союз українського студентства. ЦЕСУС проводив з'їзди, видавав газети і журнали, наукові збірники. В органі Союзу «Студентському вісникові» публікувались студенти Ю. Косач, Ю. Липа, Є. Маланюк, А. Мосендз, О. Стефанович, М. Мирський, професори Д. Антонович, В. Віднов, О. Лотоцький, С. Шелухин, а також С. Сірополко та ін. [17, с.118].

1923 року, як тільки почав працювати в Празі Український високий педагогічний інститут, Степан Онисимович Сірополко влився у викладацький колектив, вів курси школознавства й позакласної освіти. Послугами професора С.О. Сірополка – одного з фундаторів української освіти доби УНР користувалися й інші навчальні заклади. Зокрема, вчительська громада Калішського табору, організувавши педагогічні курси, запросила його вчитати цикл лекцій з позашкільної освіти [17, с.46].

30 травня 1923 року в Празі при Українському вільному університеті було засноване Українське історично-філологічне товариство, яке на перше засідання 7 червня збило 60 членів і гостей. С.О. Сірополко ввійшов до ревізійної комісії Товариства, не раз робив доповіді з історії освіти в Україні, які сприймалися з великим інтересом, у другому томі Праць вмістив статтю «Граф Петро Завадовський – перший міністр освіти в царській Росії». 1937 року видав монографію «Історія освіти на Україні».

Його публікації з питань історії, теорії і методики освіти вміщували Праці очолюваного ним Українського педагогічного товариства, заснованого 31 грудня 1930 року в Празі з метою «студіювати питання з теорії і практики педагогіки» [17, с.233].

Однак і в цей час не покидав він своїх бібліотекознавчих занять, 1923 року опублікував «Покажчик книжок й відозв, виданих у Тарнові в 1921-1.X.1922 рр.».

У час підготовки Міжнародного бібліологічного з'їзду, що відбувся 1926 року в Празі, зародилася ідея створення книгознавчого товариства, яке б об'єднало бібліографів, бібліотекарів, видавців, усіх любителів книги. 5 січня 1927 року, після попередньої підготовчої роботи, відбулися установчі збори й було заповане Українське товариство прихильників книги. Його статут, затверджений 28 березня 1928 року, визначив мету «сприяти розвиткові та поширенню української книги». Товариство очолив С.О. Сірополко і був його беззмінним головою до 8 лютого 1934 року. У цей період його бібліотекознавча, бібліографічна праця набула особливої інтенсивності й результативності.

Товариство об'єднало 71 книголюба, 1931 року – 84 особи [17, с.230]. Воно з перших днів заснувало бібліотеку, до творення якої долучився Л.У. Биковський. Він же одним з перших передав до бібліотечного фонду 35 книг з питань книгознавства [17, с.232]. Основними формами діяльності Товариства були наукові засідання, виставки української книги, екскурсії. Діяли бібліотечно-бібліографічна та видавничі комісії. На наукових засіданнях з доповідями виступали В. Біднов («Українські релігійні видання під час революції»), Є. Вировий – заступник голови Товариства («Доля української книжки під час революції»), «Українська книжка на Радянській Україні»), П. Богачкий («Нові видання Т. Шевченка»), В. Сімович («Таборові українські видання в час світової війни»), В. Січинський («Д. Щербаківський як бібліограф і дослідник української книжки»), голова Товариства С. Сірополко («Деякі спірні питання в бібліотечно-бібліографічній справі»), «Бібліотечна справа в Світській Україні за останнє десятиліття») та багато інших [12, с.78-79].

УТПК видало 15 його чисел наукового збірника «Книголюб», до яких ввійшло 66 статей 24 авторів, у тому числі 9 праць редактора С.О. Сірополка [17, с.231]. Постійними відділами часопису були «Хроніка» – своєрідний літопис Товариства, «Бібліотечна справа», «Україніка», «Видавничо-книгарська справа», «Нові українські видання в Чехо-Словаччині». Крім того Товариство видало одне число «Бюлетеня», підготувало чотири «Звіти», налагодило зв'язки з багатьма українськими організаціями за кордоном, плідно співпрацювало з Бібліотекою імені С. Петлюри в Парижі, Спілкою чеських бібліотекарів та іншими.

Свої бібліотекознавчі напрацювання, практичний досвід бібліотечної справи успішно реалізовував С.О. Сірополко також у діяльності Товариства «Музей визвольної боротьби України» в Празі, де виконував спочатку функції секретаря, а згодом заступника голови. В Музеї був бібліотечний відділ, а в його складі – так звана авторська книгозбірня, яка на кінець 1937 року мала 1271 назву творів, у тому числі Л. Биковського – 8 книг, І. Огієнка – 10 книг, С. Сірополка – 12 [12, с.136]. 18 лютого 1939 року на загальних зборах Товариства на пропозицію К. Осауленка було прийнято рішення про відкриття при МВБУ бібліотеки-випозичальні. План її створення управа доручила підготувати С.О. Сірополку. І вже 12 квітня 1940 року такий план у формі «Доповіді про бібліотеку-

випозичальною при Музеї ВБУ в Празі» був готовий. Степан Онисимович запропонував схему дій, успішно випробовану ще в Кам'янці-Подільському: для вирішення питань уфондування книгозбірні створити Бібліотечну комісію; звернутися до української громади зробити пожертви книгами і коштами; передати до бібліотеки-випозичальні дублікати книг з фондів Музею; придбати книги, що користуються попитом, за рахунок фінансових пожертв; бібліотеку назвати ім'ям академіка І. Горбачевського – першого голови Товариства [12, с.142]. Повідомлення у «Вістях МВБУ», окремих «Пам'ятних списках» засвідчують, що українці з різних країн і континентів підтримали неодноразові звернення управи Музею, і вже 28 травня 1945 року своє 25-річчя МВБУ зустрівач у власному будинку з фондом понад 1 млн. одиниць зберігання та бібліотекою, де було зібрано також 1200 назв української еміграційної преси, чимало часописів з окупованих нацистами українських земель, скажімо, газета «Нове життя» із Старокостянтинова та ін. [12, с.148]. У цьому була чимала заслуга С.О. Сірополка.

Помітний слід залишив він у діяльності Союзу українських журналістів і письменників на чужині, що виник ще у Відні 12 вересня 1919 року. Особливо після 18 листопада 1932 р., коли очолив управу Союзу. І тут він дбав про формування бібліотеки, різні форми підготовки й поширення бібліографічної інформації, організацію книжкових презентацій, зустрічей з їх авторами [12, с.152].

С.О. Сірополко активно співпрацював з багатьма іншими книгознавчими, бібліотекознавчими формуваннями та часописами, протягом 1925-1926 рр. вів український бібліографічний відділ у празькому місячнику слов'янської бібліографії «Слов'янська книга» [17, с.232].

Яскравий слід українському книгознавству, бібліотекознавству і бібліології залишив Левко Биковський, за свою відданість цій галузі знань і подвижництво названий «Дон Кіхотом української бібліографії».

Після повернення з Кам'янця-Подільського до Києва він майже півтора року працював у Всенародній бібліотеці України, а в жовтні 1921 року покинув рідну землю. Своє рішення згодом пояснив у спогадах: «Спостерігаючи довколишнє життя, я остаточно переконався, що воно просте у сліпий кут, і що серед тих обставин мені особисто і так загрожує національно-моральна «смерть!»... Я вирішив втікати з Києва. Шлях на вимірний «Захід» практично стелився через сусідню з Україною Польщу. Справа полегшувалася тим, що ще раніше виїхали з України в Польщу мої батьки, хоч я й не знав, де саме вони перебувають» [3, с.92].

Свої плани обговорив з близькими друзями, зокрема академіком А.Ю. Кримським. В результаті отримав відрадження Всеукраїнської академії наук до Луцька для обслідування архівів і опинився на приєднаній за Ризьким договором 1921 року до Польщі Волині, звідки не повернувся.

Протягом 1921-1922 років проживав у Варшаві, навчався в університеті на філософському факультеті та на бібліотекознавчих

курсах при Варшавській публічній бібліотеці, в якій одночасно працював. Налагодив контакти з українською еміграцією в Чехії і після заснування 1922 року в Подєбрадах, за годину їзди від Праги, Української господарчої академії вступив до неї. У списку осіб, які закінчили 1927 року академію, знаходимо й прізвище випускника Левка Биковського, інженера-економіста, вихованця економічно-кооперативного факультету [17, с.154].

Він з перших днів перебування в УГА включився в процес творення бібліотеки вишу, розробив «Докладну записку про організацію бібліотеки при Українській Господарчій Академії в ЧСР». Автор записки визначив й обґрунтував основоположні ідеї формування книгозбірні – рухливість, простота, економічність, організованість, доцільна бібліотекономність, запропонував структуру з двох підрозділів – основний «з робітнею й магазином» та «читальня з підручною бібліотекою» [12,с.55]. Л.У. Биковський вважав, що бібліотека повинна мати своє окреме приміщення, або хоча б 5 кімнат: «1) канцелярію – кабінет бібліотекаря; 2) робітню; 3) магазин; 4) випозичально-каталожню; 5) читальню», оптимальний набір бібліотечних меблів і приладдя. Він виклав свій погляд на питання добору, розстановки і виховання бібліотечних кадрів, організацію управління, в якому, на його думку, важливе місце мала займати Бібліотечна рада, на постановку роботи – формування, облік і каталогізацію фонду, статистику, гласність. За зразком «Літопису Національної бібліотеки Української держави в Києві» та «Літопису бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету», які свого часу вів, Левко Устимович запропонував вести Літопис бібліотеки УГА, який давав би цікаві матеріали для аналізу діяльності книгозбірні та написання її історії [12, с.58].

Такі пропозиції студента, добре обґрунтовані й вмотивовані, були покладені в основу формування бібліотеки академії, а їх автор став одним з перших працівників книгозбірні. Трудився під началом доцента УГА Ісаака Мазепи, у Кам'янецький період голови уряду УНР, разом з такими бібліотечними службовцями, як викладач М. Левинський, колишній командувач Дієвої армії УНР генерал М. Омелянович-Павленко, студент О. Питель [12, с.61].

При бібліотеці сформував бібліографічний гурток, редагував збірник «Українське книгознавство». І хоч вийшло всього три числа «Українського книгознавства», все ж вони відіграли помітну роль у розвитку українського бібліотекознавства, популяризації українських видань у середовищі еміграції, засвідчили поетапний розвиток книгознавчих, бібліотекознавчих поглядів Л. Биковського.

У першому числі збірника (травень 1922 р., 32 с., 150 пр.) вмістив свою статтю «Українська бібліографія на еміграції», яку присвятив аналізу збірника «Книга», що вийшов під редакцією Дмитра Антоновича в груді 1921 р. у Відні як орган «Об'єднання українських видавців». У серпні побачив світ наступний номер збірника (48 с., 150 пр.) зі статтю Л. Биковського «Книговиживання», у якій розглянуто низку книгознавчих проблем. Під криптонімом «Л.Б.» у цьому ж числі опублікував статтю «Бібліотековіана Національної бібліотеки України». У «Матеріалах до історії українського бібліо-

текознавчого руху» повідомив про хід і рішення 4-го з'їзду представників українських студентських громад у Варшаві, на якому виступав і від імені якого звернувся до керівництва Українського вільного університету в Празі «про необхідність утворення на українських університетах кафедр по 1) загальному книгознавству, 2) бібліотекознавству та 3) бібліографії» [12, с.52].

Одночасно Л. Биковський вів серію «Книгозбірня Українського бібліографічного мікроба», в якій передбачав видати 8 назв. До його повернення 1928 року до Варшави побачило світ 7 книг і брошур [13, с.14]. 1923 року в другому випуску серії «Книгозбірня українського бібліографічного мікроба» були видруковані його «Замітки про книгознавство та книгоживання». У них дав дефініції основних книгознавчих понять, навів низку фактографічних матеріалів, документи про Український науковий інститут книгознавства в Києві. Порушені книгознавчі питання були замічені в Україні і знайшли відгук у рецензії Ю. Іванова-Меженка, вміщеній у 4-му числі «Бібліологічних вістей».

Бібліотечна діяльність і бібліотекознавча, книгознавча дослідницька активність Левка Биковського вилилась за межі Української господарчої академії. Він співпрацював з «Українським економістом» – друкованим органом Товариства українських економістів у Чехії, публікувався поруч з такими авторами, як Борис Мартос, Віктор Приходько, вступив до очолюваного Степаном Сірополом Українського товариства прихильників книги, долучився до науково-теоретичної і практичної діяльності, особливо – до організації бібліотеки. 1925 року в Подєбрадах вийшла його праця «Український науковий інститут книгознавства», 1926-го – «Книжна справа в Чехословаччині».

Після закінчення Українського господарчої академії, а отже завершення вищої освіти, Левко Юстинович деякий час працював асистентом кафедри економічної географії, але, відчуваючи схильність до бібліотечної справи та й матеріальну скруту, повернувся до Варшави, де протягом 1928-1944 рр. працював у міській публічній бібліотеці під керівництвом відомого польського бібліотекознавця Ф. Червінського, завідував відділами комплектування, бібліографії, редагував бібліотечні видання. У 1942-1944 рр. в екстремальний момент очолював Варшавську публічну бібліотеку [13, с.18]. Тут займався й педагогічною діяльністю у сформованій 1928 року за його участі Бібліотечній школі, яка згодом виросла до рівня Вищих курсів бібліотекознавства. Він – автор програми цієї школи, низки посібників для її слухачів. З 1929 року редагував «Biuletyn Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy», вмістив тим чимало своїх праць. 1937 року був обраний членом бібліографічної комісії Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові, заснував серію «Фундація сприяння бібліотекознавству ім. М. Гочалковської» (побачило світ 17 видань цієї серії). Співпрацював з представниками української еміграції, з колишнім ректором УГА професором Іваном Шовгенівим і письменником Юрієм Липою 1940 року заснував Український Чорноморський інститут, де виконував обов'язки сек-

ретаря, видав бібліографічний покажчик праць про Туреччину – сусідню з Україною морську державу (майже 1000 назв) та бібліографічні праці, присвячені І. Шовгеніву та С. Рудницькому.

У час Варшавського повстання рятував фонд бібліотеки, її приміщення від пограбування, українські книжкові та архівні пам'ятки, зокрема холмську бібліотеку митрополита Іларіона (проф. І. Огієнка), військові архіви УНР, Воєнно-історичного товариства, особистий архів Юрія Липи та ін. [13, с.25].

З січня 1945 до літа 1948 року перебував у Німеччині в таборах для переміщених осіб, там втратив дружину. І навіть у цих важких умовах не припиняв наукових занять – перевидав кілька своїх праць [2] та з нагодиостої річниці українських Суходолового, Морського та Океанічного інститутів опублікував матеріал про діяльність цих структур, їх науковий доробок [6].

У червні 1948 року перебрався на постійне місце проживання до США, поселився в Нью-Йорку, став співробітником Українського вільного університету, секретарем його книгознавчої секції. У цей період спілкувався і плідно співпрацював з митрополитом Іларіоном, що розпочав духовну службу у Вінніпезі. Листування 1951-1953 рр. засвідчує шанобливість їх стосунків, взаємну допомогу в наукових заняттях, регулярний обмін виданнями. У жовтні 1951 року Л.Биковський отримав «Трираменний Хрест» митрополита Іларіона. У відповідь надіслав шосте число «Кисва» за 1951 р., а до журналу «Наша культура» – статті про Біблїологічну групу УВАН у Німеччині в 1947-1950 рр., «Науково-видавничий рух на скитальщині за 1945-1950 рр.», «Україніка в російській генеалогії на еміграції» та ін. [14, с.53, 60].

Левко Устимович взявся добирати автуру для «Нашої культури», радив І. Огієнкові нав'язати стосунки з вдовою професора А. Животкова Олександрю Черновою, яка мала в чоловіковім архіві чимало рукописів, проф. М. Міллером, П. Одарченком, О. Оглоблиним, О. Домбровським, дав їх адреси. Від імені керівництва УВАН у США запросив І. Огієнка, як дійсного члена УВАН у Канаді та члена Секції книгознавства УВАН у США, виголосити на пленарній частині конференції та на засіданні Секції дві доповіді, запропонував тематику, яка б зацікавила членів конференції – про Львівський «Апостол» 1574 р. та про «Слово о полку Ігоревім». Водночас порадив прибути не як митрополит, а науковець і професор, що дало б можливість дискутувати навколо проблемних питань. Шануючи Л.Биковського як науковця, бібліолога, митрополит Іларіон запросив його до наукової редакції «Нашої культури». Відповідь засвідчує серйозне ставлення Левка Устимовича до наукової праці. «Лишаюся тільки в своїх інститутах і УВАН і цього досить, якщо хочеш щось насправжки робити, а не займатися «хлестаковщиною», як то тут багато дехто робить», – писав він І. Огієнкові 7 березня 1952 року з Нью-Йорка. – Я буду в міру своїх сил Вам помагати своїм посередництвом і статтями...» [14, с.58].

У квітні 1955 року митрополит Іларіон зробив Левкові Биковському ще одну пропозицію: «Звертаюся до Вас у важливій

справі, яка завжди була люба Вашому серцю. Тут у Вінніпегу ми закладаємо центральну Українську Бібліотеку з Архівом, і там потрібний буде Директор для цієї установи. Думаю, що кращого від Вас Директора на цю установу не знайти» [14, с.61]. Однак і ця пропозиція не була прийнята – Левко Устимович з дружиною Марією Олександрівною Ковальською з Острога вже обживали нове місце осідку м. Денвер у штаті Колорадо, куди переїхали 1954 року.

Тут він протягом 10 років працював у публічній бібліотеці, з головою поринув у діяльність Денверської групи УВАН, створеної того ж 1954 року. Вона об'єднала активних дослідників української історії і культури – Л. Винар, Б. Винар, В. Гаєвський, С. Глушко, І. Громик, В. Гвоздецький, Л. Донченко, Г. Заводович, Ю. Карбин. О. Миколайський, Т. Олексюк, М. Рушицький, Ю. Сластіон, М. Гаун-Блок, О. Савицька, очолених головою дійсним членом УВАН у США В. Тимошенком та науковим (вченим) секретарем Л. Биковським. Левко Устимович долучився до проведення близько 100 засідань групи, наукових конференцій, виголосив доповіді «Вклад УВАН у США в шевченкознавство» (1964), «Деякі проблеми української науки на Заході ЗДА» (1965), «Рух спротиву серед молоді України» (1966), «Перша документація української економічної літератури», «Етимологічний словник» (1969), «20 літ науково-організаційних зусиль на Заході ЗСА. 1954-1974» (1974) та ін. [9, с.95].

У контакті з багатьма відомими українцями та в співпраці з Українським історичним товариством, його друкованим органом «Українським істориком», особливо – професором Любомиром Винаром, Інститутом дослідів Волині у Вінніпезі підготував більше 50 статей, рецензій, бібліографічних покажчиків, серед яких «Секція книгознавства УВАН (1946-1953)» (1954), «Книгозбірня Митрополита Іларіона: [спомини]» (1963), «Вклад в шевченкознавство УВАН у США за 1950-1960 рр.» (1964), «Єврейський педагог УГА-УТГІ : силуети, проф. С. Гольдельман як педагог» (1965), «Василь Кузів, 1887 – 1858: його життя й діяльність» (1966), «Професор Василь Дубровський, 1897-1966» (1966), спогади «На кавказько-турецькому фронті» (1968), «Від Привороття до Трапезунду» (1969), «Книгарні – бібліотеки – академія» (1971), «Українські книгознавчі періодики і збірники першої половини ХХ ст.» (1978), «Мої зустрічі з Олександром Лотоцьким» (1979).

Підсумком особистої наукової діяльності стала бібліографічна праця «У службах українській книзі», яка включила його біографію до початку 70-х років та бібліографічну інформацію про 450 друкованих і рукописних творів [13, с.28]. Дуже цінував вчене звання доцента, яке 1971 року присудила йому професорська рада Українського техніко-господарського інституту в США [13, с.30].

11 січня 1992 року Л.У. Биковський помер.

В Україні здійснено низку заходів з вшанування його пам'яті. Зокрема в с. Вільховець на Звенигородщині встановлена гранітна брила з надписом «Тут стояв будинок, в якому провів дитячі та юнацькі роки відомий український публіцист і книгознавець Левко Устимович Биковський. 1895-1992 рр.» [9, с.96].

Повернувся в Україну й Іван Іванович Огієнко – своїми працями, незгладимим внеском у науку, освіту, духовне життя. З 1995 року діє Комітет з присудження премії ім. І. Огієнка, лауреатами якого стали кам'яничани ректор національного університету професор О.М. Завальнюк та керівник університетського Центру огієнкознавства професор Є.І. Сохацька. 2003 року на приміщенні університету відкрита стела – барельєфне зображення митрополита Іларіона та словами «Іван Огієнко (1882-1972) – фундатор і ректор Кам'янець-Подільського українського державного університету, відкритого 22 жовтня 1918 року». 2008 року Кам'янець-Подільському національному університету присвоєно ім'я Івана Огієнка. Центр огієнкознавства проводить велику науково-дослідницьку й організаційну працю щодо вивчення й поширення наукової спадщини професора І.І. Огієнка, видав 7 чисел наукового збірника «Іван Огієнко і сучасна наука та освіта», визнаного ВАК України фаховим виданням у галузі історичної та філологічної науки. В Україні проведена низка конференцій, видано чимало досліджень, зокрема професорів В.П. Ляхощького, М.С. Тимошика, І.І. Тюрменко та ін. Роботу координує Товариство Івана Огієнка.

Зусиллями учених, бібліотекознавців, у першу чергу доктора історичних наук, професора Таїсії Іванівни Ківшар, українці все більше дізнаються про патріотичну просвітницьку діяльність в еміграції і науковий спадок Степана Онисимовича Сірополка. 20-21 вересня 2007 року бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка провела наукову конференцію, присвячену 135-річчю від дня народження Степана Сірополка, низка доповідей про ювіляра, зокрема О.М. Завальнюка, Т.І. Ківшар, О.М. Колосовської, І.О. Цвіркун, І.Д. Плехової, та передрук його книги «Народні бібліотеки: Організація та техніка бібліотечного діла» ввійшли до першого випуску книгознавчої, бібліотекознавчої серії «Наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка» [18].

Аналіз фактів дає підстави стверджувати:

1. Фундаментальна бібліотека створеного 1918 року Кам'янець-Подільського державного українського університету не тільки об'єднала видатних діячів науки і освіти І.І. Огієнка, С.О. Сірополка, Л.У. Биковського, а й дала поштовх розвитку бібліотекознавчих ідей, поглядів та можливість їх відпрацювання у практиці створення університетської бібліотеки, що формувалася в умовах військових дій і нерідко повної ізоляції від важливих центрів книговидавництва і книготоргівлі, стала своєрідним науково-теоретичним та організаційно-методичним стартовим майданчиком їх дальшого просування в галузі книгознавчих, бібліотекознавчих досліджень, які знайшли розвиток в еміграційний період їх життя і діяльності.

2. Професор І. Огієнко став ініціатором створення «Бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету в еміграції» у Тарнові, бібліотеки Українського студентського дому у Варшаві, Холмської єпархіальної бібліотеки, бібліотеки у Вінніпезі. У журналах «Рідна мова», «Слово істини», «Наша культу-

ра», «Віра і культура» пропагував українську книгу, видав низку книгознавчих праць, в яких розглянув актуальні питання історії, теорії і практики бібліотекознавства.

3. Активним популяризатором української книги теоретиком і практиком бібліотечної справи в еміграції став С.О. Сірополко – організатор і керівник Українського товариства прихильників книги, редактор збірника «Книголюб», один з творців бібліотеки-випозичальні Музею визвольної боротьби України в Чехії, автор багатьох теоретичних розробок з питань бібліотекознавства, бібліографознавства.

4. Яскравий слід у царині бібліотекознавства і бібліології в еміграції залишив також Л.У. Биковський. Спираючись на кам'янецький досвід, він виробив і втілював у життя план розбудови бібліотеки Української господарчої академії в Подебрадах, в якій працював під час навчання, створив студентський бібліографічний гурток, видавав збірник «Книгознавство», серію «Бібліотека українського бібліографічного мікроба». П'ятнадцять років віддав Варшавській публічній бібліотеці, в якій очолював провідні відділи, а протягом 1942-1944 рр. – саму книгозбірню, зробив помітний внесок у підготовку бібліотечних кадрів у сформованих за його участі Бібліотечній школі, Вищих курсах бібліотекознавства, виробив програму занять, навчальні посібники, видав низку книгознавчих та бібліографічних праць. У Сполучених Штатах Америки, де він жив протягом 1948-1992 рр., очолював Книгознавчу секцію УВАН у Нью-Йорку, у 1954-1963 рр. працював у Денверській публічній бібліотеці та Денверській групі УВАН, залишив більше 50 праць книгознавчого, бібліографічного характеру.

5. Кам'янець-Подільська університетська фундаментальна бібліотека і в еміграції об'єднувала ці постаті – І.І. Огієнко, С.О. Сірополко, Л.У. Биковський час від часу спілкувалися, підтримували один одного в наукових заняттях, обмінювалися книгами, публікаціями, які знаходили висвітлення на сторінках редактованих ними друкованих органів, роблячи і там, у діаспорі, потужний внесок у популяризацію української книги, української культури.

Список використаних джерел:

1. Биковський Л.У. Бібліотечна справа / Л. Биковський // Наш шлях. – 1920. – 20 лют. (Чис.34). – С. 3-4. – Рец. на кн. Сірополка С.О. «Народні бібліотеки. Організація та техніка бібліотечного діла».
2. Його. Варшавські бібліотеки в серпні, вересні і жовтні 1944 р. – Женева, 1947. – 13 с. – (Фундація плекання бібліотекознавства ім. М. Гочалковської; №9); Початки Національної бібліотеки Української метрополії 1918-1921 / УВАН. – 2-е вид. – Женева, 1947. – 19 с. – (Фундація плекання бібліотекознавства ім. М. Гочалковської; №10).
3. Його. Книгарні – бібліотеки – академія: спомини (1918-1922). – Мюнхен; Денвер : Дніпрова хвиля, 1971. – 153 с. – (Серія: Мемуаристика: Укр. іст. т-во; № 2).
4. Його. Нова українська бібліографічна організація / Л. Биковський // Наш шлях. – 1920. – 20 трав. – (Ч. 98). – С. 4.
5. Його. У службах українській книжці: біобібліографія / передмова Л. Винара. – Денвер, 1972. – 278 с.: 79 фото. – (Укр. бібліол. ін-т).

6. Його. Шостиліття діяльності Укр[аїнських] Суходолового, Морського та Океанічного інститутів, 1940-1946. – Женева; Майнц-Кастель, 1946. – 7 с., іл. – (Укр. Черномор. ін-т; №45).
7. Воротняк Т.І. Бібліографічні студії на шпальтах канадського українськомовного часопису «Віра й культура» / Т.І. Воротняк // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету : Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство. – Кам'янець-Подільський: К-ПНУ, 2008. – Вип. 1. – С. 175-181.
8. Геринович В.О. До історії Кам'янець-Подільського інституту народної освіти / Володимир Геринович // Записки Кам'янець-Подільського інституту народної освіти. – Кам'янець-Подільський, 1927. – Т. 2. – 92 с.
9. Гринько М. Левко Биковський – Дон Кіхот української біблiології / Марія Гринько // Слово і час. – 2010. – № 12. – С. 90-97.
10. Завальнюк О.М. Іван Огієнко – творець національної освіти в Україні, фундатор і ректор Кам'янець-Подільського державного Українського університету / О.М. Завальнюк // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта : наук. зб. – Кам'янець-Подільський : К-ПНУ, 2008. – Вип. 5. – С. 297-321.
11. Його. Українська еліта і творення університетської освіти: фундатори і будівничі (1917-1920 рр.). – Кам'янець-Подільський : Абетка-Нова, 2005. – 496 с.
12. Заремба О.С. Видавничя та бібліотечна діяльність української еміграції в Чехо-Словаччині (1918-1939) / Олеся Заремба. – К. : Логос, 2006. – 176 с.
13. Левко Устимович Биковський (1895-1992) : біобібліографічний нарис // Нац. парлам. б-ка України ; [автор-складач Н.В. Казакова]. – К., 1996. – 62 с. – (Серія: Видатні діячі української книги; вип. 5).
14. Листування митрополита Іларіона (Огієнка) / НУ «Києво-Могила акад.» ; Ін-т укр. археогр. та джерелозн. НАН України ; упоряд. о. М. Мищик. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська акад.», 2006. – 566 с. – (Серія «Джерела з іст. укр. еміграції»).
15. Літопис Волині. – Вінніпег (Канада), 1978. – Ч. 12. – 234 с.
16. Ляхощкий В.П. Тільки книжка принесе волю українському народові ... Книга, бібліотека, архів у житті та діяльності Івана Огієнка (митрополита Іларіона). – К. : Вид-во Олени Теліги, 2000. – 663 с.
17. Наріжний С. Українська еміграція: Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами / Симон Наріжний ; НТШ ім. Т. Шевченка. – 2-ге вид. – А.; Кент; Острог, 2008. – Ч. 1. – XX, 372 с.: ССХХІІ с. фотогр.
18. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету // К-ПНУ ; [редкол.: О.М. Завальнюк (голова), В.С. Прокопчук (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : К-ПНУ, 2008. – 400 с. – (Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство; вип. 1).
19. Огієнко В.В. Родинні зв'язки (про долю родичів Івана Огієнка) // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта : наук. зб. – Кам'янець-Подільський : К-ПНУ ім. І. Огієнка, 2009. – С. 279-283. – (Серія історична та філологічна; вип. 6).
20. Огієнко І.І. Організаційні та теоретичні передумови українознавчого бібліографічного репертуару // Книголюб. – 1927. – Кн. 3. – С. 1-10.
21. Прокопчук В.С. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету: роки становлення й розквіту / В.С. Прокопчук, Л.Ф. Філінюк. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. – 284 с.: іл.
22. Іх. Друге життя бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету / В.С. Прокопчук, Л.Ф. Філінюк // Студентський меридіан. – 2007. – 30 с. серп.
23. Сохацька Є.І. Штрихи до портрета Івана Огієнка – книголюбця (за матеріалами його перших канадських журналів «Слово істини» та «Наша культура») / Є.І. Сохацька // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету : Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство. – Кам'янець-Подільський : К-ПНУ, 2008. – Вип. 1. – С. 48-54.

24. Тимошик М.С. «Лишусь навки з чужиною...» Митрополит Іларіон і українське відродження / Микола Тимошик. – Вінніпег, К. : Укр. правосл. собор Св. Покрови; Наук.-видав. Центр «Наша культура і наука», 2000. – 548 с.: іл.

The article researches library – bibliographical activities in emigration of I.I. Ohienko, S.O. Stropolk, L.U. Bykovskiy – creators of the fundamental library of Kamianets–Podilskiy Ukrainian State University.

Key words: library, book studies, librarianship, bibliography, bibliography, emigration.

Отримано: 17.10.2011

УДК 37(477,43)«122»:342.827.1

А. Ф. Суровий

РОЗВИТОК ОСВІТИ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН НА ПОДІЛЛІ В 1920-х рр.

Висвітлюються заходи державних органів по розвитку освіти національних меншин в умовах політики українізації 1920-х рр.

Ключові слова: освіта, українізація, національні меншини, кадри.

1920-ті роки стали періодом важливих змін у розвитку освіти на Поділлі, незважаючи на те, що умови для цього були не завжди сприятливими (нестача матеріальних засобів, фінансів, літератури, кадрів та ін.). У цей період вдалося досягти певних зрушень в освітній діяльності (відкриття нових шкіл, закладів профосвіти, дитячих будинків, поліпшення підготовки учительських кадрів тощо). Важливою складовою культурно-освітніх процесів у цей час стала політика «коренізації» (українізації), спрямована на підготовку і висування кадрів корінної національності, організацію мережі культурно-освітніх закладів, відродження та розвиток національних традицій і культури. В контексті цієї політики посилена увага приділялась розвитку освіти і культури національних меншин. Окремим аспектам цієї проблеми приділяти увагу такі дослідники, як І.М. Боголюбова [1], О.М. Геровська [2], Н.А. Кротік [6], Н.О. Савчук [10], П.Я. Слободянюк [11] та ін. У даній статті робиться спроба узагальнення досвіду роботи щодо розвитку освіти національних меншин у досліджуваний період.

Надзвичайно важливе значення розгортання культурно-освітньої роботи серед національних меншин підкреслювалось у низці документів правлячої партії та держави. Наприклад, у директивах пленуму ЦК КП(б)У (жовтневі 1922 р.) в національному питанні ставилось завдання «вжити заходів до усунення національної пропаганди через підручники так, щоб кожна національна школа мала підручники рідною мовою в достатній кількості» [5, с.213]. В резолюції сьомої конференції КП(б)У, що відбулася в квітні 1923 р., наголошено: «Питання партроботи серед нацменшостей, як загальнопартійні питання, повинні цікавити не тільки вузьке коло комуністів нацменшостей, їх треба висвітлювати на осередках, загальних зборах і т.п. [5, с.239]. IX з'їзд КП(б)У в грудні 1925 р. вказав: «Правильне прове-